

Bartosz Barański

Narodowe Centrum Kultury

bbaranski@nck.pl

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4814-4828>

Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0 – perspektywa ewaluacyjna

Streszczenie: W artykule zaprezentowano wybrane wyniki dwóch badań koordynowanych przez Narodowe Centrum Kultury: ewaluacji Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 (NPRCz 2.0) na lata 2021–2025 po pierwszym roku wdrażania oraz drugiej edycji badania efektywności kampanii promocyjnej tego programu. W raporcie z ewaluacji pozytywnie oceniono efektywność systemu wdrażania NPRCz 2.0, współpracę i komunikację instytucji zaangażowanych w realizację programu, ich potencjał do pełnienia przydzielonych im funkcji w ramach poszczególnych priorytetów oraz potencjał instytucjonalny podmiotów odpowiadających za nie. Pozytywnie oceniono również możliwości beneficjentów do uczestnictwa w NPRCz 2.0, ale jednocześnie zidentyfikowano bariery, które utrudniają korzystanie z dotacji w ramach tego programu i sprawną realizację projektów. Rezultaty badania kampanii pokazały natomiast, że działania upowszechniające program przynoszą zamierzone efekty, ale konieczne jest dalsze wzmocnienie działań komunikacyjnych. Obydwa badania zostały zrealizowane w 2022 roku.

Słowa kluczowe: ewaluacja, czytelnictwo, biblioteka, Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa

Wprowadzenie

Głównym celem artykułu jest przybliżenie rezultatów ewaluacji Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021–2025 (NPRCz 2.0) po pierwszym roku działania. Na początku przedstawiono podstawowe informacje na temat programu i ewaluacji, a następnie syntetycznie omówiono efektywność wdrażania, współpracę i komunikację (pomiędzy instytucjami zaangażowanymi w realizację), potencjał i bariery beneficjentów w uczestnictwie w programie, a także wprowadzone rozwiązania.

W artykule ograniczono się do ogólnego omówienia tylko wybranych rezultatów ewaluacji. Bardziej szczegółowe wyniki (w podziale na zagadnienia oraz priorytety programu) zostały zawarte w raporcie z ewaluacji „Ewaluacja systemu wdrażania, obciążeń oraz barier po stronie Operatorów i beneficjentów Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021–2025 w pierwszym roku wdrażania”. Całe opracowanie dostępne jest na stronie internetowej NPRCz 2.0 w zakładce [Raporty ewaluacyjne](#)¹.

Na zakończenie zaprezentowano główne wnioski z drugiej edycji badania kampanii promocyjnej NPRCz 2.0. Jest ono corocznym elementem monitoringu skuteczności promowania programu.

¹ Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 12.01.2024.

Czym jest NPRCz 2.0?

Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021–2025 to druga edycja programu, którego celem jest tworzenie w Polsce warunków dla rozwoju czytelnictwa. Jego działanie zapewnione jest z funduszy budżetu państwa na podejmowanie przedsięwzięć proczytelniczych i inicjatyw służących promocji czytelnictwa, co w dalszej perspektywie ma wzmocnić kompetencje Polek i Polaków oraz ogólny rozwój społeczny. O wsparcie finansowe w ramach NPRCz 2.0 mogą ubiegać się biblioteki publiczne, szkolne i pedagogiczne. Mają one możliwość uzyskania dodatkowych środków na różnego rodzaju działania i inwestycje, w tym m.in. zakup nowości wydawniczych i elementów wyposażenia, organizację wydarzeń oraz modernizację infrastruktury bibliotecznej.

Rolę instytucji koordynującej realizację programu pełni Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (zadanie wykonuje Departament Mecenatu Państwa), a za poszczególne priorytety programu odpowiadają tzw. operatorzy. Należą do nich:

- Biblioteka Narodowa (Priorytet 1),
- Instytut Książki (Priorytet 2),
- Ministerstwo Edukacji i Nauki we współpracy z wojewodami (Priorytet 3),
- Narodowe Centrum Kultury (Priorytet 4).

Na czym polega ewaluacja NPRCz 2.0?

Tak jak większość programów realizowanych przez instytucje publiczne, NPRCz 2.0 podlega regularnej ewaluacji, czyli ocenie efektów. Ewaluacja jest badaniem polegającym na zebraniu, analizie oraz interpretacji danych ilustrujących skuteczność i oddziaływanie interwencji publicznej, np. na ogólny rozwój społeczno-gospodarczy. Najczęściej wykonywana jest przez ewaluatora zewnętrznego, tzn. firmę specjalizującą się w prowadzeniu tego typu badań.

NPRCz 2.0 podlegał już dwukrotnej ewaluacji. Pierwsza odbyła się w roku 2021 i miała charakter wstępnej oceny obecnej edycji programu wraz z podsumowaniem efektów poprzedniej edycji (z lat 2016–2020). Wnioski i rekomendacje z pierwszej ewaluacji pozwoliły zaangażowanym instytucjom na ulepszenie i uporządkowanie sposobu realizacji programu. Druga ewaluacja miała miejsce w roku 2022, a więc po pierwszych 12 miesiącach od przyjęcia nowego programu. Została ona poświęcona ocenie systemu wdrażania oraz trudnościom zgłaszanym przez beneficjentów NPRCz 2.0.

Dobrą praktyką ewaluacji jest sformułowanie wniosków i rekomendacji, które posłużą udoskonaleniu realizacji programu lub ewentualnie jego kolejnych edycji. Rekomendacje stanowią cenne podpowiedzi dla instytucji zaangażowanych we wdrażanie interwencji, jakie zmiany należy wprowadzić, aby dalsza realizacja zamierzeń odbyła się efektywnie i bez generowania zbędnych obciążeń (zwłaszcza dla beneficjentów programu). Ewaluacja NPRCz 2.0 po pierwszym roku realizacji również zawierała wykaz wniosków i rekomendacji, które skonsultowano z operatorami. W miarę możliwości proponowane rozwiązania są systematycznie wdrażane.

Dla instytucji koordynujących wdrażanie jakiegokolwiek programu wyniki ewaluacji stanowią wartościową informację zwrotną na temat tego, jak w praktyce wygląda realizacja przedsięwzięcia z perspektywy beneficjenta. Dotychczasowe badania ewaluacyjne NPRCz 2.0 przeprowadzono

z wykorzystaniem ankiet i wywiadów, a więc metod badawczych umożliwiających poznanie opinii zarówno beneficjentów (bibliotek), jak i instytucji odpowiadających za wykonanie programu. Miało to przede wszystkim pomóc w identyfikacji ewentualnych barier, a następnie wprowadzeniu odpowiednich rozwiązań niwelujących je. W związku z tym udział bibliotek w ankietach ewaluacyjnych jest dla realizatorów NPRCz 2.0 niezwykle istotny. Tylko liczny udział w badaniu pozwala odzwierciedlić punkt widzenia szerszej grupy.

Ocena efektywności systemu realizacji NPRCz 2.0

Jednym z najważniejszych celów ewaluacji w roku 2022 była ocena efektywności systemu wdrażania NPRCz 2.0. W zarządzanie i realizację programu zaangażowano stosunkowo dużą liczbę podmiotów (ponad 20, wliczając 16 koordynatorów wojewódzkich). Odzwierciedla to kompleksowe podejście Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego do wspierania czytelnictwa w Polsce, dzięki któremu możliwe jest objęcie działaniami różnych grup odbiorców.

Podczas ewaluacji pozytywnie został oceniony potencjał operatorów do pełnienia przydzielonych im funkcji (w ramach poszczególnych priorytetów):

- Biblioteka Narodowa, będąca centralną biblioteką państwa, współpracuje z bibliotekami publicznymi w całym kraju, odpowiada za prowadzenie statystyki bibliotek publicznych i pełni rolę konsultacyjnego ośrodka wspierającego działalność bibliotek pod względem merytorycznym. W związku z tym trafnie przypisano jej Priorytet 1 poświęcony poprawie oferty bibliotek.
- Instytutowi Książki, którego misją jest promocja polskiej literatury na świecie i popularyzacja książek w Polsce, bliska jest zaś idea przekształcania bibliotek publicznych w nowoczesne ośrodki dostępu do wiedzy i kultury. Prawidłowo przypisano więc temu operatorowi Priorytet 2 dotyczący inwestowania w infrastrukturę biblioteczną.
- Narodowe Centrum Kultury ma doświadczenie w organizacji oraz promocji krajowych i międzynarodowych wydarzeń. Ponadto prowadzi własną działalność badawczą, edukacyjną, stypendialną, wydawniczą, wystawienniczą, dotacyjną i szkoleniową. W ocenie ewaluatorów celnie przyporządkowano tej instytucji Priorytet 4, czyli odpowiedzialność za program dotacyjny oraz promocję NPRCz 2.0.

W raporcie z ewaluacji pozytywnie oceniono także wprowadzenie poziomu regionalnego w Priorytecie 3 dotyczącym zwiększania atrakcyjności księgozbioru w placówkach edukacyjnych. Przy tak wielu szkołach i przedszkolach w całym kraju umiejscowienie koordynatorów wojewódzkich w kuratoriach oświaty lub urzędach wojewódzkich uznano za uzasadnione.

Podczas ewaluacji oceniano również tzw. potencjał instytucjonalny podmiotów odpowiadających za realizację NPRCz 2.0. Brano pod uwagę m.in. stan zatrudnienia, jakość kadr, finanse oraz zasoby techniczno-organizacyjne. Wykonawcy badania na podstawie uzyskanych wyników stwierdzili, że potencjał instytucjonalny jest odpowiedni, biorąc pod uwagę różnorodność interwencji prowadzonych w ramach programu.

Ocena współpracy i komunikacji pomiędzy instytucjami zaangażowanymi w realizację NPRCz 2.0

Realizacja NPRCz 2.0 zakłada ścisłą współpracę wszystkich zaangażowanych instytucji. Kluczową rolę pełni komunikacja prowadzona pomiędzy operatorami, dlatego Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego organizuje wspólne spotkania z nimi (stacjonarne i online). Odbývają się też mniej formalne spotkania grupy roboczej ds. promocji oraz grupy roboczej ds. monitoringu i ewaluacji, a także spotkania Ministerstwa Edukacji i Nauki z koordynatorami wojewódzkimi. Podczas ewaluacji programu uznano spotkania za potrzebne zwłaszcza w celu omówienia występujących trudności i wątpliwości. Pozwalają też na bieżąco śledzić wdrażanie poszczególnych Priorytetów. Ponadto utrzymywany jest regularny kontakt mailowy i telefoniczny pomiędzy wszystkimi instytucjami zaangażowanymi w realizację programu. W raporcie z ewaluacji zasadniczo dość wysoko oceniono przepływ informacji.

Ocena potencjału beneficjentów do uczestnictwa w NPRCz 2.0

Wyniki badań ankietowych przeprowadzonych z beneficjentami Priorytetów 1, 2 i 4 na potrzeby ewaluacji NPRCz 2.0 pokazały, że biblioteki stosunkowo wysoko oceniają swój potencjał w kontekście uczestnictwa w programie. W pytaniu o własną ocenę potencjału w zakresie sprawnej realizacji i rozliczania zadań odpowiedzi pozytywne udzieliło 84,8% beneficjentów Priorytetu 1, 83,3% beneficjentów Priorytetu 2 oraz 93,8% beneficjentów Priorytetu 4. Swoje możliwości (w tym zasoby kadrowe oraz doświadczenie w składaniu i rozliczaniu wniosków) w większości uznali za wystarczające. Nie oznacza to jednak, że nie występują żadne czynniki hamujące uczestnictwo w tego typu programach dotacyjnych. Za istotne ograniczenia placówki wskazały m.in. brak środków na finansowanie inwestycji (42,4%), problemy z finansowaniem bieżącej działalności (37,4%), problemy kadrowe (35,3%) oraz niską jakość współpracy z organem prowadzącym² (32,2%). Według ewaluatorów na niektóre z tych czynników wpływać może bieżąca sytuacja gospodarcza kraju (zwłaszcza inflacja) oraz ewentualny brak wsparcia samorządu z powodu bagatelizowania roli kultury w rozwoju gminy. W przypadku Priorytetu 3 placówki oświatowe również dość wysoko oceniły swój potencjał do uczestnictwa w NPRCz 2.0. Większość stwierdziła, że dysponuje odpowiednimi zasobami kadrowymi (89,6%) i posiada doświadczenie w realizacji podobnych zadań (61,8%), także wykonywanych w ramach poprzedniej edycji tego programu (69,0%). Podsumowując, instytucje wnioskujące o dofinansowanie z NPRCz 2.0 z reguły są w stanie zapewnić sprawne dysponowanie środkami i zarządzanie realizowanymi projektami.

Bariery w uczestnictwie w NPRCz 2.0 z perspektywy beneficjentów poszczególnych Priorytetów oraz wdrożone rozwiązania

Przeprowadzone na potrzeby ewaluacji wywiady oraz warsztaty z beneficjentami pozwoliły na pogłębienie tematu dotyczącego trudności występujących na różnych etapach przygotowania i realizacji projektów. Na etapie naboru projektów beneficjenci Priorytetu 1 za problematyczne uznali m.in. konieczność składania zbyt licznych załączników, a także podawania we wniosku wskaźników, które w opinii beneficjentów są zbędne (przy uwzględnieniu, że wnioski podlegają ocenie tylko formalnoprawnej). W związku z tym podczas warsztatów uczestnicy postulowali o uproszczenie

² Organem prowadzącym w przypadku bibliotek publicznych jest najczęściej jednostka samorządu terytorialnego.

procedury, ale możliwe to będzie dopiero w kolejnej edycji programu. Barię dla nich okazał się również ograniczony czas na przygotowanie wniosku. W następnym naborze (w 2023 r.) wydłużono czas na złożenie wniosku z 10 dni do 14 dni.

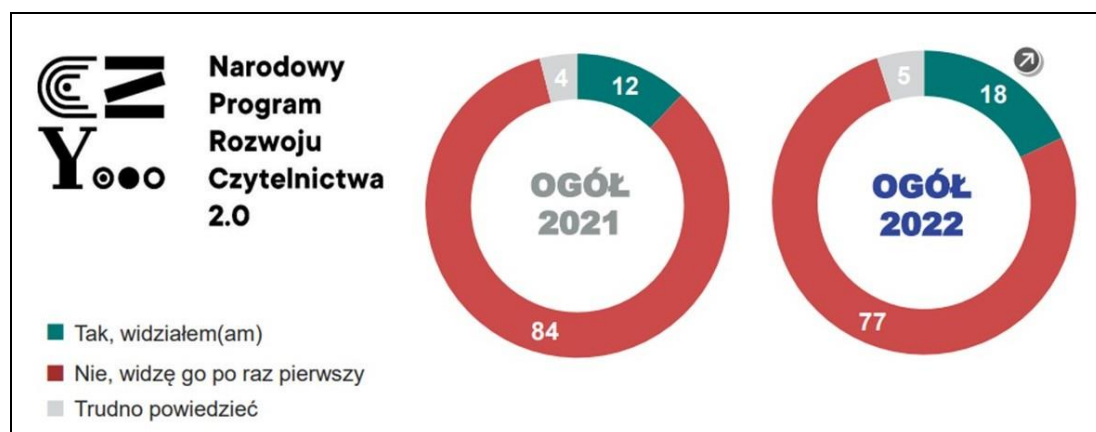
Stosunkowo dużo beneficjentów Priorytetu 2 stwierdziło, że wniosek jest intuicyjny i jego wypełnienie nie stanowiło znaczącego obciążenia, ale zgłosiło trudności związane ze spełnianiem warunków formalnych (np. dotyczących konieczności wyjaśnienia statusu własności nieruchomości lub efektywności energetycznej przedsięwzięcia). Zakomunikowali też, że na etapie realizacji projektu pojawiała się niepewność dotycząca terminów podpisywania umów czy przekazania transz finansowych (co generowało ryzyko niewywiązania się z obligatoryjnego wydatkowania 20% dotacji w 2021 r.). W odpowiedzi na te wątpliwości Instytut Książki przygotował i opublikował na stronie internetowej [załączniki do regulaminu z zestawieniem potencjalnych błędów rozliczeniowych i opisem innych warunków formalnych](#).

Beneficjenci Priorytetu 3 z placówek edukacyjnych zgłosili trudność ze zrozumieniem zapisów we wniosku oraz brak praktycznych informacji, jak go wypełnić. O wystąpieniu tego typu wątpliwości świadczą też liczne pytania wnioskodawców kierowane do Ministerstwa Edukacji i Nauki oraz koordynatorów wojewódzkich. Niektóre wydawały się dość błahe, co uwidacznia konieczność uszczegółowienia i doprecyzowania pewnych kwestii w materiałach informacyjnych. Podczas warsztatu z beneficjentami wybrzmiał postulat dotyczący opracowania katalogu rzeczy, które mogą lub nie mogą być finansowane z dotacji. Zdarzało się, że część wniosków była odrzucana z uwagi na wpisane w nich niekwalifikowalne elementy wyposażenia. Potrzeby szkolnych bibliotek nie zostały więc w pełni zaspokojone, aczkolwiek zdecydowana większość beneficjentów pozytywnie oceniła zakres działań, na które można było otrzymać wsparcie. W ramach reakcji na zgłoszone wątpliwości zamieszczono na stronie MEiN [opracowanie z odpowiedziami na najczęściej zadawane pytania](#) wraz z wykazem rzeczy podlegających dofinansowaniu oraz praktyczne [informacje dotyczące wypełniania wniosku](#).

Dla części beneficjentów Priorytetu 4 trudność stanowiło samo przygotowanie wniosku, ponieważ wcześniej nie mieli do czynienia z podobnymi programami dotacyjnymi. Barię okazał się także regulamin napisany dość skomplikowanym, prawniczym językiem niezachęcającym do wnikliwej lektury. Według ewaluatorów mogło to wpłynąć na niską jakość wniosków, a nawet wystąpienie w nich błędów. Postulowali o dodanie w regulaminie infografik, komentarzy napisanych prostszym językiem oraz opublikowanie filmów instruktażowych. Mogłoby to przełożyć się na pozyskanie nowych zainteresowanych.

Wnioski z badania kampanii promocyjnej NPRCz 2.0

Poza ewaluacją NPRCz podlega także bieżącemu monitorowaniu. Jednym z elementów monitoringu skuteczności promocji programu jest coroczne badanie kampanii promocyjnej NPRCz 2.0. Ostatnia edycja odbyła się w listopadzie 2022 r. Badanie zrealizowano na reprezentatywnej próbie 1011 Polek i Polaków w wieku 15 lat i więcej. Uzyskane wyniki posłużyły zidentyfikowaniu poziomu rozpoznawalności programu i poszczególnych elementów kampanii promocyjnej, a wnioski z badania ułatwiają realizatorom podejmowanie decyzji w zakresie ukierunkowania dalszych działań promocyjnych.

Rys. 1. Rozpoznawalność logo NPRCz 2.0 [%]

Źródło: NARODOWE CENTRUM KULTURY (2022). *Raport z badania efektywności kampanii promocyjnej Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0, II edycja*. Warszawa [materiał do użytku wewnętrznego].

Kampania została zauważona przez względnie wysoki odsetek ankietowanych. Całkowita rozpoznawalność osiągnęła poziom 28% ogółu oraz 29% wśród młodzieży. Wskaźnik ten ilustruje, jaki odsetek osób zetknął się z kampanią NPRCz 2.0 i został obliczony w oparciu o deklarowaną znajomość wszystkich analizowanych elementów kampanii (filmu, reklam radiowych oraz screenów ze spotów). Respondenci zostali poproszeni również o ocenę każdego ze spotów w skali 1–10. Wszystkie zostały ocenione lepiej niż te z roku 2021. Średnia ocena każdego ze spotów w ostatnim badaniu wyniosła ok. 7,5.

Ponadto z rezultatów badania wynika, że logotyp NPRCz 2.0 rozpoznaje 18% ankietowanych (wzrost o 6,6 punktów procentowych w stosunku do poprzedniego roku), a cały program jest rozpoznawany przez 14% ogółu badanych (13% w 2021 r.). Tendencja wzrostowa w obydwu przypadkach pokazuje, że działania promocyjne przynoszą zamierzone efekty, ale niewątpliwie konieczne jest ich wzmocnienie i urozmaicenie.

W artykule w sposób ogólny nakreślono wybrane wnioski z ewaluacji NPRCz 2.0 po pierwszym roku wdrażania, przeprowadzonej na zlecenie Narodowego Centrum Kultury (cały raport z badania zamieszczony jest na stronie internetowej NPRCz 2.0). Po zebraniu, analizie i interpretacji danych pochodzących z ankiet, wywiadów i warsztatów ewaluatorzy zewnętrzni pozytywnie ocenili efektywność systemu wdrażania NPRCz 2.0, współpracę i komunikację instytucji zaangażowanych w realizację programu, ich potencjał do pełnienia przydzielonych im funkcji w ramach poszczególnych priorytetów oraz potencjał instytucjonalny podmiotów odpowiadających za nie. Pozytywnie oceniono również możliwości beneficjentów do uczestnictwa w NPRCz 2.0, ale jednocześnie zidentyfikowano bariery, które utrudniają korzystanie z dotacji w ramach tego programu i sprawną realizację projektów. W artykule przedstawiono także wybrane rezultaty badania rozpoznawalności NPRCz 2.0 i kampanii promocyjnej. Wynika z nich, że działania upowszechniające przynoszą co prawda zamierzone efekty, ale konieczne jest dalsze wzmocnienie działań komunikacyjnych.

Naszym celem było również podkreślenie w artykule, że ewaluacja nie ma charakteru kontroli podmiotów korzystających ze wsparcia w ramach NPRCz 2.0, lecz formę badania, którego rezultaty mogą posłużyć udoskonaleniu dalszej realizacji programu. W związku z tym udział w badaniu ewaluacyjnym bibliotek i innych zaangażowanych instytucji jest dla nas szczególnie istotny. Umożliwia

zebranie i przeanalizowanie opinii najważniejszych uczestników programu. Zapoznanie się z nimi zdecydowanie ułatwia realizatorom podejmowanie słusznych decyzji zarządczych, mających na celu niwelowanie barier oraz zwiększenie użyteczności i skuteczności zaplanowanej interwencji.

Bibliografia:

1. NARODOWE CENTRUM KULTURY (2022). *Ewaluacja systemu wdrażania, obciążeń oraz barier po stronie Operatorów i beneficjentów Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021–2025 w pierwszym roku wdrażania. Raport końcowy* [online]. Warszawa. [Dostęp 17.11.2023]. Dostępny w: <https://nprcz.pl/raporty-ewaluacyjne/>.
2. NARODOWE CENTRUM KULTURY (2022). *Raport z badania efektywności kampanii promocyjnej Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0, II edycja*. Warszawa [materiał do użytku wewnętrznego].